

Лесна Г. Нові засоби мовної номінації у сучасній українській пресі // *Stowo. Tekst. Czas VII. Nowe środki nominacji językowej w nowej Europie / Materiały VII Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Szczecin, 21-23 listopada 2003 r.)*. – Szczecin, 2004. – S. 129-133.

ГАЛИНА ЛЕСНА

НОВІ ЗАСОБИ МОВНОЇ НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

“Час змінює все, і немає жодних підстав вважати, що на мову це універсальне положення не поширюється”¹, - писав Ф. де Сосюр. Розвиток мови є об’єктивним процесом, пов’язаним з еволюцією людства взагалі і розвитком окремих суспільств зокрема. Серед екстралінгвістичних чинників мовного розвитку слід назвати постійне мовне освоєння дійсності людиною, її бажання бути більш інформованою, інтеграцію народів світу та обмін технічними, науковими і культурними досягненнями. В результаті мовних контактів у мову приходять нові слова, що ми їх запозичуємо для номінації нових реалій або створюємо за законом аналогії.

Найбільш інтенсивно збагачення лексичного складу мови відбувається в епохи великих соціальних зрушень. В такі періоди суспільні зміни інтенсифікують потенційні сили, що притаманні кожній мові. Саме таку епоху переживає в останні роки українське суспільство, в якому відбуваються процеси державотворення та подальшого зміцнення позицій країни на міжнародній арені. Тому саме зараз українська мова, як і суспільство, відкриті для широких контактів з іншими країнами, а це означає – і з іншими мовами.

Появу нового на всіх мовних рівнях найбільш оперативно фіксує преса, котра разом з телемовленням не тільки відображає суспільні і мовленнєві процеси, але й певним чином формує їх, закладаючи основи сучасного мовного стандарту.

Бібліотека української літератури, що функціонує у Москві, отримує понад 180 українських періодичних видань. Аналіз суспільно-політичного життя України, заснований на огляді й обговоренні ТВ-новин та української преси, є найважливішою складовою частиною програми з української мови як іноземної у підготовці майбутнього російського дипломата. В процесі навчання наш

¹ Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А.Корнійчук, К.Тищенко. Київ, 1998. С. 100.

університет “Московський державний інститут міжнародних відносин” при Міністерстві закордонних справ Російської Федерації використовує сучасні мультимедійні технології (огляд студентами шести українських ТВ-каналів у мультимедійному класі, робота в мультимедійному залі та в комп’ютеризованій бібліотеці), також ми виписуємо з Києва щоденну газету “День” українською мовою та отримуємо “Науковий вісник Дипломатичної академії України” і періодичне видання “Актуальні проблеми міжнародних відносин”, ініційоване Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. В процесі навчання використовується сучасна методика роботи з носіями інформації українською мовою.

Кількарічний досвід роботи за такою програмою дає можливість не тільки фахівцеві-україністу, але й студентам спостерігати за тими процесами, що відбуваються зараз в українській мові і перш за все за оновленням мови на лексичному і словотворчому рівнях. Аналіз цих процесів дає підстави припустити, що кількісно найбільш суттєвими є екстралінгвістично обумовлені новоутворення на запозичення. Матеріалом для дослідження послужила картотека, укладена на основі аналізу української преси останнього десятиріччя. В ній основне місце займають центральні кийвські газети: “День”, “Президентський вісник”, “Голос України”, “Урядовий вісник”, “Хрещатик”, “Книжник-Ревю” і т.і. Регіональні західно- та східноукраїнські видання свідомо залишені поза межами дослідження.

Дані картотеки відображають інтенсивний розвиток суспільного життя України в усіх сферах його прояву. Результатом цього процесу стали нові назви наук, об’єктів наук, приладів, механізмів, техніки, видів мистецтва та спорту, деталей побуту і всього, що пов’язане з поняттям “нові технології” (*нейджер, дайджест, скотч, хостис, віндсерфінг, дизайн, консалтинг, аудит, арт-дилер, трилер, сайт, монстр, модем*).

Це служить підтвердженням того, що українське суспільство переживає спільний для всього людства процес прискорення загального темпу життя, розвитку засобів масової комунікації, зміцнення контактів між багатьма країнами світу. Однак є тут і суто своє: українці вгамовують інформаційний голод і тому налаштовані на активне запозичення досягнень інших народів та культур, а також намагаються “наздогнати” інші країни, перш за все західний світ, у галузі політики, науки, освіти і техніки.

У загальному переліку неологізмів, що стосуються предметів і явищ об'єктивного світу, кількісно переважають інновації із сфери політики, економіки та міжнародних відносин. Перегляд і збільшення суто дипломатичних термінів були не тільки результатом виходу України як держави на міжнародну арену. Процеси глобалізації, що відбуваються у сучасному світі, призвели до зростаючої інтеграції більшості країн світу, а також до їх спільної участі у вирішенні світових проблем. Звідси – назви нових міжнародних об'єднань та відповідних аббревіатур (*СОТ – Світова організація торгівлі, ЧЕС - Чорноморське економічне співтовариство, АТР – Азіатсько-Тихоокеанський регіон, ОЗХЗ – Організація по забороні хімічної зброї, НКР – Національний Комітет України з питань Роззброєння, КХЗ – Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, ДВЗЯВ – Договір із всеосяжної заборони ядерних випробувань, ЄЕП – Єдиний економічний простір*). Цими ж факторами обумовлені назви самих проблем, що потребують вирішення (*збройний хаос, збройний казус, система режимів нерозповсюдження, цивільний терор, глобальне партизанство, гуманітарна інтервенція, стратегія контррозповсюдження і т.і.*).

Для найменування соціальних змін, що відбулися у суспільстві, часто використовується переосмислення давно відомих слів: *олігарх, підприємець, фермер, піар, імпічмент*). Процес перейменування торкнувся багатьох явищ і понять, у тому числі назв вищих навчальних закладів, установ, міністерств, посад (*референт, пошукач, здобувач, речник*), виникли нові сфери діяльності людини і відповідно – їхні назви: *дилер, хакер, менеджер, аудитор, кілер*.

У сфері економічної діяльності людини нові поняття найчастіше і за невеликим винятком передаються за допомогою іншомовних слів: *авуари, ваучер, депресія, деbudgetизація, ліквідант, лізинг, зворотна оренда, офшор, транш*).

Суттєву групу також складають неологізми, що не називають нові поняття, а виникли завдяки загальній тенденції повернення (як от *речник, завідувач*) до власне українських форм: *аеродром – лєтовище, пилосос – пилосмок, порохотяг*. До речі, С.Караванський (1929) подає переклад російського *пылеулавливатель* як *пилолов²*, бо ж російському *пыль* відповідають українські *пил* і *порохи*.

Ця тенденція мотивується необхідністю мовного уточнення понять, що в радянський період називалися за аналогією з російськими. Однак, якщо слово *вуз* (вищий учбовий заклад) практично перестало вживатися і сучасна українська

² Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ, 1998. С. 507.

преса подає *внз* (вищий навчальний заклад)³, то таке перейменування мотивоване відсутністю слова *учба* в сучасній українській мові. В ситуації ж перейменування *вертоліт – гелікоптер* відбулася заміна слов'янських коренів іншомовними, і мовна практика таку заміну не приймає, тож обидва вирази вживаються в українській пресі паралельно, а штучний *гвинтокрил* не зміг замінити два попередні. Паралельне вживання слів *переговори – перемови* також не мотивоване потребами мовного розвитку.

Власне мовні чинники появи нових слів обумовлені:

- 1) тенденцією до економії мовних засобів висловлювання. Це один із найбільш значних стимулів появи нових мовних елементів. Носії мови здійснюють раціональний відбір мовних засобів для спілкування. Сюди слід віднести таке мовне явище, як заміна словосполучення одним словом: *туристичний оператор – туроператор, страховий агент – страховик, візитна картка – візитка, політичний технолог – політ технолог*,
- 2) значна частина лексичних неологізмів, що перейменовують уже відомі поняття, виникла в результаті дії самої мовної системи, що реалізує потенційні одиниці словотворчого гнізда: *силовик – представник силових структур, апаратчик – представник відомств державного апарату, бюджетник – той, чия робота (навчання) фінансуються державою, платник – той, хто сам оплачує навчання (у внз)*,
- 3) відбувається уніфікація мовних засобів висловлювання для назви нових реалій, що дотепер називалися описово: *стиліст* (фахівець, що працює над стилем – зачіскою, одягом тощо), *дизайнер* (фахівець, що працює над оформленням приміщень), *шоу-мен* (ведучий розважальної програми), *диск-жокей* (ведучий музичної програми),
- 4) повертаються до активного вжитку слова, названі С. Караванським “безпідставно занедбаніми”⁴ з розширенням старого значення (*референт, речник, страховик*).

Таким чином, дослідження сучасного стану мови є необхідною умовою для визначення тенденцій її розвитку та прогнозування подальших змін. Сьогодні динаміка розвитку мови значною мірою визначається саме сферою засобів масової інформації, бо власне вони мають величезні можливості для

³ Див.: Культура мови на щодень / Н.Я.Дзюбишина-Мельник, Н.С. Дужик, С.Я.Єрмоленко та ін. Київ, 2000. С. 69.

⁴ Цитоване видання. С. 4.

відображення і нормування процесів, що відбуваються у живій мові.

Сучасний стан української мови відображає її відкритість для іншомовних контактів та активне запозичення досягнень інших культур, її орієнтацію на західний світ, з одного боку, та здатність до утворення нових номінацій із власне українських елементів – з другого.